

Abdullayeva Uljalg'as Tulegen qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

TIMSS, PISA NATIJALARI ASOSIDA TALABALARNING FUNKSIONAL SAVODLILIGINI TASHKILLASH BO'YICHA ASOSIY YO'NALISHLAR

ANNOTATSIYA: Talabalarning funksional savodxonligini rivojlantirishda o'rganish dasturdagi har bir mavzu katta rolga ega. Shu jumladan qozoq tili adabiyotining alohida o'rni bor.

Kalit so'zlar: ta'lim, monitoring va baholash, savodxonlik, fikrlash, izoh, matn, vaziyat, savol.

АННОТАЦИЯ: Каждый предмет учебной программы играет важную роль в развитии функциональной грамотности учащихся. В частности, особое место занимают казахский язык и литература.

Ключевые слова: образование, оценка, грамотность, мышление, интерпретация, текст, ситуация, вопрос.

ABSTRACT: Each subject of the curriculum plays an important role in the development of students' functional literacy.

Keywords: education, assessment, literacy, thinking, interpretation, text, situation, question.

Mamlakatimizda o'quvchilarning funksional savodxonligini oshirish uchun katta imkoniyatlar mavjud. Funksional savodxonlik - bu ta'lim va shaxsning ko'p rejalashtirilgan faoliyati o'rtasidagi uyg'unlashgan shaxsiy shaxsni shakllantirish ko'rsatkichidir. O'zbekiston o'sib kelayotgan avlodlar tafakkurini rivojlantirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan rivojlangan davlatlardan biridir. Shu o'rinda talabalarning ta'lim sifatini keng ko'lamli baholash va tahlil qiluvchi xalqaro qiyosiy tadqiqotlarda ishtirok etish natijalarini ko'rib chiqamiz. Mamlakatning xalqaro tadqiqotlardagi ishtiroki nimani beradi?

- ta'lim monitoringi va baholash tizimini isloh qilish;
- O'zbekiston ta'lim tizimining jahon ta'lim makoniga integratsiyalashuvi;
- ta'lim mazmunini yangilash, ta'lim sifatini nazorat qilishning o'zbek tizimini yaratish;

• Bu milliy kadrlar malakasini oshirish imkonini beradi. Tadqiqot davomida dasturda ishtirok etuvchi mamlakatlarning xususiyatlarini aniqlash imkonini beruvchi omillar ham ko'rib chiqiladi. Bu ta'lim jarayonini tashkil etish va oilada bolaning rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishni har tomonlama baholashdir. Ta'lim sohasida o'z xususiyatlari bilan jahon darajasida tan olingan bir qancha xalqaro loyihalar mavjud. Ular orasida ta'lim tizimining taniqli ekspertlari bahosi asosida ob'ektiv mamlakatlarni mustaqil baholashni amalga oshiruvchi TIMSS, PISA xalqaro tadqiqotlari mamlakatimizda olib borilmoqda. PISA (Program for International Student Assessment) xalqaro ta'lim 15 yoshli o'quvchilarning funksional savodxonligini baholovchi Inson taraqqiyoti indeksining ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Ushbu tadqiqotda o'quvchilar bilimi 3 yo'nalish (matematik savodxonlik, tabiiy fanlar savodxonligi, o'qish savodxonligi) bo'yicha baholanadi. Mamlakatimizda ta'lim tizimini yangilash borasida ko'plab ishlar amalga oshirilmoqda. Jahon tajribasi tatbiq etilib, O'zbekiston ta'lim tizimi yangi mazmun sari yo'l oldi. Ta'lim tizimida o'qituvchining shaxs sifatidagi qiyofasi, uning kasbiy malakasi alohida. O'qituvchi ta'lim jarayonini yangilashda asosiy shaxsdir. Sifatli ta'limga olib keladigan ta'lim qanday bo'lishi kerak? O'quvchilarning intellektual va ijodiy qobiliyatlarini ochib bera oladigan o'qituvchi qanday bo'lishi kerak? Bugungi kunda bu savollar nafaqat o'qituvchilarni, balki ta'lim tizimi xodimlarini ham o'ylantirmoqda. O'qituvchilarning

aksariyati sinfda axborot tashuvchisi rolini o'ynaydi. Hozirgi vaqtda darsni tashkil etish sxemasi o'qituvchining yangi materialni tushuntirishi bo'lib, u talaba uchun etarli emas va samarasizdir. Sababi, talabani o'quv jarayonida faol ishtirok etmasligi (passiv tinglovchi). Shu bois hozirgi kunda talabani motivatsion qobiliyatini va o'qishga bo'lgan ishtiyoqini oshirish juda muhim. Bunday texnologiyalardan foydalanish uchun har bir o'qituvchi o'z kasbiy saviyasini oshirishi kerak. Shu nuqtai nazardan, malaka oshirish tizimi boshlandi. ta'lim tizimini takomillashtirish va jahon tendentsiyasiga mos ravishda ko'p vektorli dasturlar; ta'lim vositalari, malaka oshirish uchun raqamli ta'lim resurslari tayyorlandi[1]. O'qituvchilarning funksional savodxonligini rivojlantirishning ba'zi o'quv-uslubiy vositalarini sanab o'tamiz. "PISA international study", "TIMSS international study" va "Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish va matnni tushunish sifatini PIRLS baholash" - uslubiy asboblar - matematika va fan va o'qish savodxonligi haqida muhim ma'lumotlar. Ushbu metodik vositalarda maxfiylik rejimidan olib tashlangan test topshiriqlari namunalari va so'rovnoma savollaridan foydalaniladi. PIRLS uslubiy vositasi 2016-yilgi xalqaro tadqiqotga samarali tayyorgarlik ko'rish maqsadida o'qituvchilarning katta jamoasi uchun mo'ljallangan. Ushbu ta'lim vositalari oliy o'quv yurtlari talabalari va o'qituvchilari uchundir talabalar, ta'lim ma'muriyatining bo'lim vakillari va ta'lim sifatini baholash masalalari bilan shug'ullanuvchi mutaxassislar uchun mo'ljallangan. Funksional savodxonlikning yana bir mexanizmi ota-onalarning bolalarni o'qitish va tarbiyalashda faol ishtirokini ta'minlashdir. Ta'limning o'quvchilar muvaffaqiyatiga ta'sirini baholash uchun PISA konsorsiumi xalqaro imtihon topshiruvchilardan ularning oilalarining madaniy kelib chiqishi haqida so'radi. Bular talabalarning shaxsiy xonasi va dars stoli mavjudligi, kompyuter dasturlari (elektron darsliklar), internet, klassik adabiyot va ensiklopedik lug'atlar, san'at asarlari (rasmlar) dan foydalanish imkoniyatlariga oid savollardir.

Kompyuterning nafaqat maktabda, balki uyda ham internet tarmog'iga ulanganligi o'quvchilarning funksional savodxonligini rivojlantirishning muhim shartlaridan biridir (kerakli ma'lumotlarni olish va taqdim etilgan materialning mazmunini tushunish qobiliyati). Ya'ni, Internetdan faqat axborot ehtiyojlaridan kelib chiqib foydalanish kerak. Bolaning sog'lig'i, ruhiyati va ta'limiga ta'sir qiladigan saytlarga cheklovlar kerak. Yosh avlod ongini zaharlaydigan saytlarni cheklovchi maxsus xizmatlar mavjud. Masalan, "Ota-ona nazorati" xizmati salbiy kontentning ta'sirini imkon qadar cheklash va bolalarning axborot xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan. Xizmatning asosiy vazifalaridan biri kerakli veb-saytlar ro'yxatini ishlab chiqishdir. Ushbu xizmat xavfli kontentga kirish huquqini bolaning yoshiga qarab cheklash imkonini beradi. Biroq bolaning tafakkurini kengaytirish, bilim olishiga yo'l ochadigan intellektual saytlar mavjud. Masalan, aytish mumkinki, bugungi kunda o'quvchilar 90 foiz ta'limni internetdan oladilar. Bu tez va yangi bilim manbai. Shuning uchun faqat undan foydalanish madaniyatini oshirish kerak. XXI asr shiddatli raqobat davri. O'zbekistonlik o'quvchilarning funksional savodxonligini oshirishning asosiy yo'nalishlari qatoriga o'quvchi hayotida oilaning rolini hisobga olgan holda ta'lim tizimining mazmunini yangilash va pedagog kadrlarning kasbiy malakasini oshirish kiradi. Savodxonlik shaxsni yanada mustaqil ta'lim olish va rivojlantirish uchun zarur bo'lgan asosiy vositalardan biridir. Ushbu kontseptsiya uchta komponentdan iborat. Bu pedagogik faoliyatning muhim yo'nalishi sifatida shaxsning o'qitish jarayonida o'rgangan narsani tushunish qobiliyatidir. Fan o'qituvchisi ishining amaliy tomoni berilgan savolga to'liq javob berish jarayonida o'quvchiga matnli ma'lumot berishdan iborat. undan foydalanishni o'rgatishdir. Va eng muhimi, o'quvchi faoliyatining asosiy ko'rsatkichi sifatida fikrlash qobiliyatidir. PISA testi maktab bitiruvchisining o'qish savodxonligi bo'yicha olgan bilim va ko'nikmalarini real hayotiy vaziyatlarda maktab ta'limi sifatini baholash sohasidagi xalqaro ekspertlar nuqtai nazaridan muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo'lgan kompetensiyalarni aniq belgilab berdi. O'quvchilarning o'qish savodxonligini baholash uchun matnda keltirilgan ma'lumotlarni solishtirish, muallifning fikrini bilish, javob tayyorlashda dunyo haqidagi o'z fikriga tayanish, o'z fikrini himoya qilish uchun dalillar keltirish tavsiya etiladi. Matn, vaziyat va savol savodxonlikni baholashning uchta asosiy parametridir. O'quv materiallari assortimenti turli formatlarda - badiiy adabiyotda taqdim etilgan va ilmiy ommabop matnlar, rasmiy hujjatlar, jamoat ahamiyatiga ega bo'lgan voqealar haqidagi ma'lumotlar, jadvallar,

rasmlar, chizmalar va xaritalar. PISA matnlarining o'ziga xosligi ular bayonining haqiqiyligidir (hayotdan olingan misollar). Bunda ushbu tadqiqot yo'nalishida test savollari sifatida badiiy matnlardan ham foydalaniladi. PISA tadqiqotida o'qish savodxonligi tushunchasi o'quvchilarning yozma matnlarni tushunish qobiliyati va mulohaza yuritish, ularning mazmunidan o'z maqsadlariga erishish uchun foydalanish, jamiyatning faol hayotida ishtirok etish uchun bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish deb tushunish mumkin. O'quvchilarning o'qish malakalarini tekshirish o'qish texnikasi yoki matn mazmuniga xosdir U tushunishni baholashga emas, balki o'qish jarayonida olingan bilim va ko'nikmalarni hayotiy vaziyatlarda qo'llash qobiliyatini baholashga qaratilgan. O'qish savodxonligini baholashda uchta jihat e'tiborga olinadi:

- o'quv materiallarining formati;
- vazifa turi;

• matnning konteksti yoki maqsadi. O'quv jarayonida matnni to'liq anglaganligini va o'zlashtirish darajalarini isbotlovchi mashqlar baholanadi: ma'lumot topish, matnni tushuntirish, matn mazmuni yoki uning shakli haqida fikr yuritish va ularni baholash. Taklif etilayotgan matnlar uch turga bo'linadi:

- butun matnlar (badiiy adabiyot matnlari);
- to'liq bo'lmagan yoki bo'sh matnlar (xat, reklama, diagramma, jadval, bannerdagi eslatmalar, xabar, e'lon, fotosuratlar va boshqalar);

• aralash matnlar (ilmiy asarlar, avtobiografiyalar, gazetalardagi maqolalar va boshqalar) matndan ma'lumot topish, matnni ko'rib chiqish, uning asosiy elementlarini aniqlash va savol emas, balki zarur (sinonim) shaklni tasvirlash qobiliyatini baholash uchun Vazifalar ma'lumot qidirish uchun ishlatiladi. Talabalarning matnni tushuntirish qobiliyatini baholashda matnda berilgan turli ma'lumotlarni solishtirish, muallif bayon qilgan fikrlardan xulosa chiqarish yoki matn mazmunini tushunish tavsiya etiladi. Matn mazmuni yoki shakli bo'yicha aks ettirishni baholash uchun talaba topshiriqni bajarishi kerak jarayonida ularning matndagi ma'lumotlarni boshqa joydan olgan bilimlari bilan bog'lay olishiga, matnda keltirilgan ta'kidlarni hayotga qarashlari bilan bog'lab, isbotlashga e'tibor qaratiladi. So'nggi yillarda badiiy matnni talqin qilish muammosi jurnalist o'qituvchilarning turli jihatlari bilan diqqat markazida bo'lmoqda. "Talqin" so'zining lug'atdagi ma'nosi "tushuntirish", "tushuntirish", ma'nosini bildiradi. Ingliz va frantsuz tillarida "interpret" bir vaqtning o'zida "tarjima" ma'nosini bildiradi va mustaqil ravishda "tushuntirish, muhokama qilish" degan ma'noni anglatadi. Matnni talqin qilish bu matn mazmunini ochib berish demakdir. Natijada, har qanday matnni o'qish, har qanday so'zni umumiy qabul qilish (faqat odam o'qigan yoki eshitgan narsalarini tushunsa) talqindir. Matnni ma'lum darajada talqin qilish chuqur, ma'lum darajada to'liq bo'lishi mumkin. Matnni tadqiqot faoliyati yoki o'quv amaliyoti sifatida talqin qilishning asosiy vazifasi - matndan iloji boricha ko'proq ma'lumot olish, muallif tomonidan matnga yuklangan mazmunni, shuningdek, muallifga nisbatan qo'yilgan mazmunning ma'nosini tushunishdir. nafaqat o'zi uchun, balki boshqalar uchun ham bo'ladi. Cheklangan makonda tilning badiiy matni imkoniyatlaridan sezilarli darajada oshib ketadigan axborot hajmini jamlaydi. Demak, badiiy asarni talqin qilishning ma'nosi matnni bir butun sifatida tushunish va tushuntirish, shuningdek, uning har bir tafsiloti butun asarni yoki butun asarni bir kichik detalda aks ettiruvchi qandaydir tizimni tushunishdan iborat. Izoh lisoniy birliklarning semantikasida o'z ifodasini topgan asarning konseptual mazmuni mazmunini o'rganishga yo'l ochadi. O'qish savodxonligining tarkibiy qismlari quyidagicha tahlil qilinadi: PISA dasturining o'qish savodxonligi komponentlari 3 turga bo'linadi:

1. Vaziyat.
2. Matn

3. Aspekt Matn, vaziyat va savol o'qish savodxonligini baholashning 3 asosiy o'lchovidir. O'quv materiallari turli formatlarda, xususan, badiiy va ilmiy-ommabop matnlar, rasmiy hujjatlar, ommaviy voqealar haqidagi ma'lumotlar, jadvallar, grafiklar, diagrammalar va xaritalarda taqdim etiladi.

1-komponent - Vaziyat: Vaziyat toifalari: shaxsiy foydalanish uchun o'qish, ommaviy foydalanish uchun o'qish (ommaviy foydalanish), bilim uchun o'qish va o'qitish uchun o'qish. Vaziyatlarda sodir bo'ladigan hayotiy hodisalar-vazifalar. Shu munosabat bilan, PISA dasturida vaziyatlarning yoritilishi: -30% shaxsiy vaziyatlar, -30% ijtimoiy vaziyatlar, -25% ta'lim holatlari, -15% vaziyatning 4 ta xususiyati mavjud: 1. shaxsiy toifa (insonning intellektual qiziqishini qondirish uchun mo'ljallangan matnlar, ya'ni shaxs haqidagi tadqiqotlar, shaxsiy xatlar, tarjimai hol);

2. ommaviy toifa (jamiyatning umumiy muammolari va faoliyatiga oid matnlar, rasmiy hujjatlar, voqealar haqidagi ma'lumotlar, ommaviy xabarlar);

3. ta'lim, ta'lim toifasi (qoidalarga muvofiq, maxsus ta'lim uchun darsliklardagi matnlar, ma'lumot to'plash, bilim uchun o'qish); 4. kasbiy toifa (ish, kasb-hunarga oid matnlar, muayyan muassasaga tegishli qoidalar tilga olinadi). 2-komponent - Matn: Matn shakli (shakl) 4 ga bo'linadi. 1. To'liq matn (badiiy adabiyot, reportaj, she'r, asar, maqola, munajjimlar bashorati, texnik matn, qonun, ilmiy asos, ko'rsatma matnlari) 2. Diskret (to'liq bo'lmagan) matn (grafika, jadval, rasm, diagramma, reklama, skanvord, e'lon, kartochka, so'rovnomalar, salomlashish, izoh) 3. Aralash matn (butun va to'liq bo'lmagan matnlar, muallif veb-sahifalari xarakterini birlashtiradi). 4. Murakkab matn (bitta mavzu, lekin har bir muallifning fikri va fikri. Masalan, har bir shoirning oqqush mavzusida yozilgan asari yoki har bir gazetada bir xil mavzu bo'yicha yozilgan material va bir nechta mavzularni o'z ichiga olgan parcha-parcha matnlar). Matn turi (turi) 6 qismdan iborat. 1. Tavsif ("nima?" degan savolga javob beradi, ma'lumot, texnik ko'rsatmani ko'rsatadi) 2. Qissa (mazmun) ("nima? qachon?" degan savolga javob beradi, roman, hikoya, drama, biografiya, komikslar, voqea haqidagi gazeta xabari.)3. Tushuntirish (tarkib) (xotira modeli ko'rsatilgan diagramma, onlayn ensiklopediya yozuvi) 4. Isbot (argumentatsiya) (tahririyatga xat, bahsli mavzuni hal qilish) 5. Yo'riqnoma (ko'rsatma) (foydalanish yo'nalishini ko'rsatadi, masalan, retsept, boshqa ko'rsatmalar). 6. Shartnoma (bir maqsadni amalga oshirishga qaratilgan matnlar, xatlar, elektron xatlar, xabarlar). 3-komponent - aspekt: uchinchi komponent - aspekt. Aspektning o'zi besh nuqtadan iborat: 1. Axborot izlash (matndagi tayanch so'zlarni topish, kodni belgilash) 2. Har tomonlama tushunish (matnni rejalashtirish, uni kichik mavzularga ajratish, nomlash, konspekt, tezis).3. Tarjimani rivojlantirish. Bu talabalarning qiziqishini oshirish, mumkin bo'lgan javoblarni rag'batlantirish uchun maxsus usullar orqali mantiqiy fikrlash darajasini rivojlantirishdir. 4. Matn mazmunini taqdim etish va baholash. Bu qanday matn turlariga tegishli ekanligini aniqlash. Agar matn hikoya bo'lsa, kompozitsion tuzilishi tahlil qilinadi. 5. Matn shakli (shakl) ko'rsatilishi kerak. Asar janriga e'tibor qaratish, muallifning fikr va g'oyalarni ochib berish, mavzu, adabiyot nazariyasi tahlili olib boriladi. Savollar va ularning turlari quyidagicha tasniflanadi va tavsiflanadi: Bugungi kun talabasi uchun savol mazmunini tushunish yetarli emas. U nafaqat murakkab savollarga to'liq javob beradi, balki xulosalar chiqaradi, ularni isbotlaydi va baholaydi. shunga o'xshash vazifalarni bajara olishi kerak. Bunday kompetentsiya matn bilan ishlashda rivojlanadi. Ta'limning natijasi kompetentsiyani shakllantirishdir, shuning uchun tushunish, qo'llash va mulohaza yuritish, isbotlash, baholash vazifalarini farqlay bilish kerak. Mulohaza yuritishga asoslangan vazifalarga g'oyalarni taqdim etish, qurish, dalillarni keltirish, asosli xulosalar chiqarish va boshqalar kiradi. o'yladi operatsiyalar faolligini talab qiladi [3]. Shuning uchun inson mantiqiy fikrlash qobiliyatiga va baholash qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Bu o'qituvchidan mahorat talab qiladi. Dars davriga qarab videoroliklarni ko'rsatish, o'quvchilarga o'z fikrlarini bildirish ham samaralidir. O'qish savodxonligi bo'yicha savollar tasnifi:

1. Aniqlovchi savollar - o'z-o'zidan berilgan fikrning haqiqat yoki yolg'onligini farqlashga qaratilgan.

2. Qo`shimcha savollar - mavzularga oid yangi bilim va xulosalarni aniqlash bilan bevosita bog`liq. Bunday savollarning grammatik xususiyatlari kim, nima, qachon, qanday, qayerda, nima uchun va hokazo. so`roq olmoshlaridir.

3. O'tkir savollar - aniq muammolarni muhokama qilishda shoshilinch savollar ham beriladi ya'ni ular hayotiy, shoshilinch, prinsipial mazmunda yaratilgan. Umuman olganda, savol-javob platformasi samaraliroq, chunki talaba ko'pincha yodlangan yoki qisqa javoblar berish bilan cheklanadi. O'z nuqtai nazarini ifoda etishga, uni bugungi kun bilan bog'lashga o'rgatish orqali insonning hayotiy fazilatlarini shakllantirish mumkin. O'quvchilarda o'qish savodxonligini shakllantirish uchun faol o'qitish usullari orqali o'rgatish o'z samarasini isbotladi. Turli vaziyatlarda qiziqarli, voqea-hodisalarga boy material taklif qilish orqali bolalar matnni diqqat bilan o'qish, mazmuni bo'yicha ochiq savollar berish, uning mazmunini tushunish uchun qahramonlar o'rniga o'zini vaziyatga qo'yish kabi ko'nikmalarni rivojlantirishlari kerak. Axborotni o'qish jarayonida uning aniq, tushunarsiz, qiziqarli ma'lumotlar, yangi ma'lumotlar ekanligi ko'rib chiqiladi, qo'shilaman yoki qo'shilmayman deb belgilashga, kontekstdagi so'zlarning ma'nosini ajrata olishga (notanish so'zlarning ma'nosini taxmin qilish) o'rganiladi.), matnning tuzilishini tushunish. Bugungi kunda qozoq tili darslari to'rtta ko'nikmaga yo'naltirilgan xalqaro tajriba asosida o'qitiladi: tinglash, o'qish, yozish, talaffuz. O'qishning turli usullarini qo'llash orqali biz o'quvchilarni malakali o'qishga o'rgatishimiz mumkin:

- bir qarashda o'qish;
- aniq ma'lumotni topish uchun o'qish;
- umumiy fikrni tushunish uchun o'qish;
- batafsil o'qish;
- rasmga qarab taxmin qila olish; • matn turlarini (xabar, maqola, reklama, tavsif va boshqalar) farqlash uchun o'qish;
- intensiv o'qish (katta, hajmli matn);
- diqqatni o'qishga qaratish (agar tarkib keyinroq sinfdoshiga aytilsa); • kontentni muhokama qilish. Va har qanday og'zaki yoki yozma ma'lumotni tushunishni ta'minlash uchun so'zlarni sinonimlar bilan almashtirish, jumla yoki qismni o'z so'zlari bilan qayta yozish (perifraziya), savollarga o'z so'zlari bilan javob berish, ma'lum. Bitta iqtibos bo'yicha o'z nuqtai nazarini bildirish, ya'ni uni yozib olish kabi vazifalarni bajarish o'z samarasini beradi. Asosiysi, bu vazifalarni bajarish

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдуллаева, У. Т. (2022). Умумий ўрта таълим мактабларида қардош халқлар адабиётини қиёсий ўқитишнинг илмий - назарий асослари. Globallashuv davrida tilshunoslik, 1(5), 272-274.
2. Абдуллаева, У. Т. (2021). Туысқан халықтар әдебиетін оқыту. Современный образовательный потенциал и достижения, 1(3), 9-11.
3. Абдуллаева, У. Т. (2021). Мектеп окушыларына еліктеу сөздер туралы түсінік тақырыбын өтуде резюме технологиясын қолдану. Кластер педагогического образования проблемы и решения, 1(2), 1181-1183.
4. Kuralov, Y. A., (2021). Elektron ta'lim texnologiyasi. Academic research in educational sciences, 2(3), 787-790